

منظر روستایی: مرور نظام‌مند مفاهیم و زمینه‌های موضوعی

مزگان قربانزاده

دانشجوی دکتری معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

سیدحسن تقوائی

دانشیار گروه معماری منظر، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول مکاتبات)

E-mail: h-taghvaei@sbu.ac.ir

سعید نوروزیان ملکی

دانشیار گروه معماری منظر، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

اغلب پژوهش‌ها و گزارش‌های تخصصی بر نقش مهم روستاها در صیانت از ارزش‌های محیطی و جلوه‌های فرهنگی و بومی تاکید دارند. از دیدگاه معماری منظر و در فرایند ارتقاء کیفیت منظر روستایی در ایران، ظرفیت‌های طبیعی و توان محیطی روستا کمتر مدنظر قرار گرفته است. هدف این مقاله، ارائه بخشی از نتایج مطالعات در زمینه شناخت منظر روستایی و معرفی ارزش‌ها و برخی از ویژگی‌های اصلی آن بویژه در ایران است. براین اساس، یافته‌ها و آموزه‌ها با استفاده از روش «مرور نظام‌مند» و با تاکید بر دو جنبه «چارچوب کلی مفاهیم مرتبط با حوزه منظر روستایی» و «ارتباط معنایی میان دو حوزه منظر روستایی و طبیعت‌گردی متکی بر سکونتگاه‌های روستایی» طبقه‌بندی و بررسی شد. در این مورد با استفاده از پایگاه داده‌های معتبر علمی و بهره‌گیری از بیانیه پریزما، مستندات مرتبط با «منظر روستایی» در برگزیده جنبه‌های کالبدی و محیط طبیعی انتخاب شدند. سپس با استخراج و گزینش کلیدواژه‌های کلی و تحلیل محتوایی داده‌ها، سه واژه/مفهوم اصلی اکولوژی منظر، منظر فرهنگی و برنامه‌ریزی منظر در حوزه موضوعی منظر روستایی و مرتبط با تخصص معماری منظر شناسایی و تبیین شدند. بعلاوه، گردشگری روستایی که یکی از موضوعات مهم در برنامه‌ریزی منظر است، به عنوان مفهوم موثر در ارتقاء کیفی منظر در فرایند توسعه روستایی ارزیابی و معرفی شد؛ یک مفهوم کلی که می‌تواند در انجام پژوهش‌های تخصصی آتی در حوزه روستا و زمینه‌های مشترک معماری، منظر و گردشگری مورد توجه واقع شود.

کلیدواژه‌ها: منظر روستایی، مرور نظام‌مند، گردشگری روستایی، چک‌لیست پریزما، بهسازی منظر روستایی

مقدمه

سال‌هاست که در زمینه ویژگی‌های کالبدی و بافت روستایی، ارزش‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی روستاها بویژه از دیدگاه معماری و شهرسازی مطالعات زیادی انجام شده است. از دیدگاه معماری منظر، با توجه به پدیده تغییرات اقلیمی و چالش‌های محیط‌زیستی جهان، در کشورهای پیشرفته و در حال پیشرفت نیز بیش از گذشته به وضعیت کیفی و کمی محیط و منظر در شهرها و روستاها، مناطق حفاظت‌شده توجه می‌شود. رویکرد معماری منظر، بیش از همه به دلیل اهمیت شرایط طبیعی و بومی روستایی، نیازهای انسانی و ارتباط آن با سلامت محیط زندگی (شهری/روستایی)، زیرساخت‌های طبیعی و ارزش‌های محیطی و منظر مورد توجه است. به عقیده صاحب‌نظران، وجود برخی مسائل در منظر روستایی از یک‌سو می‌تواند به دلیل تغییرات اقلیمی و عوامل محیطی، کاهش منابع آب، تهاجم فرهنگ زیست شهری به روستاها، تغییر زمینه‌های معیشت و رویکردهای اقتصادی-اجتماعی در کنار برخی از کاستی‌ها در بافت روستاها باشد. همچنین فقدان برخی زیرساخت‌های انسان‌ساخت (مصنوع) در ترکیب با محیط طبیعی و عناصر شاخص بومی، تداوم حیات همچون گذشته بسیاری از روستاها و منظر با هویت آن‌ها را دچار برخی از مشکلات ساخته است. از سوی دیگر، شدت تغییرات کالبدی و ساختار بافت منسجم و هماهنگ با ریخت زمین، بوم و شرایط محیطی روستا در مقایسه با سابقه زیستی آن، بویژه در مناطق با شرایط اقلیمی و جغرافیایی سخت، مساله‌ای در خور توجه است. مسائلی که خواسته یا ناخواسته موجب تقویت بعضی از ناهنجاری‌های بصری در سیمای طبیعی و جلوه‌های منظر روستایی و تاثیر منفی آن‌ها در میزان تاب‌آوری محیطی، میراث فرهنگی و ارزش‌های بومی/سرزمینی می‌گردد. این دل‌نگرانی‌ها، پرسش‌های مهمی در زمینه چيستی منظر روستایی را با هدف تبیین مفاهیم و تعریف‌های موجود و نیز شناسایی ویژگی‌ها و عوامل اصلی سازنده آن مطرح می‌سازد. در این مورد، مطالعه و تبیین مفهوم منظر روستایی می‌تواند مبنایی در شناسایی زمینه‌های موثر در پایداری محیطی، ارزش‌های بومی و منظر سکونتگاه‌های روستایی نیز بحساب آید. در ادامه می‌تواند زمینه‌ها و چارچوب روشن برای بررسی و شناخت عوامل اصلی را فراهم سازد که نقش مهمی در اسکان روستا، شکل بافت، نوع معیشت و جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی در ارتباط با محیط طبیعی دارند؛ آنچه که موجب هویت «منظر روستایی» و ویژگی‌های منحصر بفرد در تاریخ اسکان و پایداری هر روستاست. در این مورد با فرض نقش کلیدی محیط طبیعی روستایی و جاذبه‌های آن در تقویت بوم، پایداری محیطی و بهسازی منظر در روستاها تلاش شد تا مطالعه و دسته‌بندی منابع موجود در این زمینه با تمرکز بر پرسش‌های بشرح زیر صورت پذیرد: توزیع اطلاعات مربوط به پراکندگی جغرافیایی، بازه زمانی و ناشران اصلی در دانش منظر روستایی در ایران و جهان چگونه است؟ ویژگی‌ها و ساختار مفاهیم اصلی در تحقیقات منظر روستایی (خارجی و داخلی) کدام است و در این زمینه بوم‌گردی و گردشگری روستایی چه جایگاهی دارد؟

تعریف‌ها و مفهوم منظر روستایی

مطالعات نظام‌مند در مورد منظر روستایی در ابتدا توسط برخی جغرافی‌دانان قرن نوزدهم و متخصصان در کشورهای غربی صورت گرفت. آنها در مواجهه با منظر (لندسکیپ) در مورد روستا، بر سه روش و رویکرد متفاوت تمرکز داشته‌اند: نخست «ساختاری» و براساس جامعه‌ای که آن منظر روستا را شکل داده است. دوم «عملکردی» که در آن منظر روستایی براساس زراعت و دامداری شکل می‌گیرد و مهمترین موضوع آن متمرکز بر چرخه‌های سالم کاشت و برداشت محصول است. دیدگاه سوم که «باستان‌شناسی» است و براساس آن، منظر روستایی که در گذشته بوجود آمده، بتواند شرایط عملکردی غالب آن دوره را منعکس کند (رضایی،

۱۳۹۰). مواجهه با موضوع منظر روستایی و تحلیل آن، با رویکردی متفاوت و در نیمه دوم قرن بیستم رخ داد. در زمانی که در اوج دوره مدرنیسم و بویژه در جهان غرب پیشرو در صنعت، مولفه‌های اقتصادی رو به رشد، سوددهی بیشتر زمین و برداشت محصول اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد و مالکان و ذی‌نفعان نیز بر همین اساس زمین‌های کشاورزی، منظر و مزارع خود را طراحی می‌کردند. از دیدگاه جامعه‌شناسی و زیبایی‌شناسی محیطی، پورتئوس (۲۰۱۳) منظر روستایی را به عنوان «منظر میانه» نام می‌برد و معتقد است که این مفهوم «از یک سو بین کوهستان و طبیعت بکر و از سوی دیگر، محدوده‌ای میان باغ و شهر است که در نتیجه اقدامات کشاورزی تبیین می‌شود». اگرچه وی با وجود داشتن دیدگاهی عینی نسبت به منظر، بطور ضمنی به جنبه‌های ذهنی و خاطره جمعی در این مفهوم نیز اشاره دارد. در دیدگاهی دیگر، منظر روستایی بیانی روشن از خواست‌ها، فعالیت‌ها، آداب و سبک زندگی مردمی است که در مکانی خاص سکنی گزیده‌اند و با آن شناخته می‌شوند؛ کلیتی که در آن، طبیعت را برای تأمین نیازهای انسانی تغییر و توسعه داده، بهره‌برداری نموده و منطبق با نیازهای زندگی خود بدان شکل داده‌اند (Tatum et al., 2017). از دیدگاه معماری و با تکیه بر مفهوم کلی معماری روستایی، در اغلب تعریف‌ها، بر اهمیت ساختار و نظام کالبدی منظر، متأثر از بافت و هویت روستا تأکید شده است. به عبارتی، انتظام کالبدی و انسجام فضایی مشخصه‌ای اصلی در معماری روستایی محسوب می‌شود. همچنین، بسیاری از متخصصان بر نقش طبیعت و اهمیت محیط طبیعی روستاها در چگونگی اسکان، شکل بافت و نوع معیشت تأکید دارند؛ نکته‌ای که بشدت با منظر و عناصر آن درهم تنیده است (سرتیپی‌پور، ۱۳۹۰؛ علی‌الحسابی، ۱۳۸۷). از جنبه دیگر و با تأکید بر بوم‌گردی و گردشگری طبیعی، بازخوانی منظر روستایی به شناخت و درک چگونگی تعامل انسان با محیط پیرامون خود در سکونتگاه‌های روستایی کمک می‌کند. در این زمینه می‌توان با مطالعه بسیاری از مناظر روستایی و جاذبه‌های طبیعی و انسان‌ساخت آنها در اقصی نقاط جهان و ایران، بر این نکته صحنه گذاشت. این موارد را می‌توان در چارچوب ویژگی‌های طبیعی، هویت تاریخی، فرهنگی و بومی، منظر کشاورزی، مراتع، چراگاه‌ها و باغات روستا و به عنوان بخشی از جاذبه‌های روستایی بازشناخت (Salvati & Zitti, 2012). در مجموع بررسی‌ها نشان می‌دهد که با وجود اهمیت روستاها و نقش پررنگ محیط طبیعی و فعالیت‌های بوم‌گردی متکی بر آن در حفاظت و ارتقاء کیفی چنین میراث ارزشمند فرهنگی در جهان و بویژه در ایران، تاکنون پژوهشی منسجم و مرور نظام‌مند مفاهیم منظر روستایی انجام نشده است. هدف این مقاله، ارائه برخی از نتایج یافته‌های پژوهش بلندمدت در زمینه شناخت ویژگی‌های منظر روستایی با تأکید بر ارزش‌های محیط طبیعی است. همچنین شناسایی، طبقه‌بندی و تبیین مفاهیم اصلی منظر روستایی از دیدگاه معماری منظر و با در نظر گرفتن جایگاه برنامه‌ریزی روستایی و نقش آن در زمینه بهسازی منظر و ارتقای کیفیت منظر روستایی از دیگر اهداف پژوهش است.

روش پژوهش

در یک تحقیق کیفی برای شناسایی و تحلیل داده‌ها، رویکردهای بسیار متنوع، پیچیده و ظریف وجود دارد. در روش‌شناسی فعالیت‌های پژوهشی و در رویکردهای کیفی، «مرور نظام‌مند» برای پاسخ به یک سؤال پژوهشی، سنجش و بررسی نتایج پژوهش‌های پیشین بدون جهت‌گیری خاصی موردنیاز است (Strech & Sofaer, 2012). بعلاوه، در زمینه مرور نظام‌مند و فراتحلیل و در میان الگوها و شیوه‌های شناسایی و تحلیل داده‌های کیفی که کاربرد بسیاری دارند، می‌توان به روش تحلیل مضمون (Clarke & Braun, 2006) و بیانیه پریمما^۱ (Page et al., 2021) اشاره کرد. بر این اساس، از آنجا که هدف این پژوهش از یک سو شناسایی، نمایه کردن منابع حوزه پژوهش و جمع‌آوری نظام‌مند داده‌هاست، تلاش گردید تا برای جمع‌آوری اطلاعات و غربالگری مستندات از

فهرست بیانیه پریزما استفاده شود. این بیانیه چک‌لیست مبسوطی را با ۲۷ گزینه ارائه می‌دهد که با توجه به نمودار جریانی، کار شناسایی و مرور نظام‌مند داده‌ها از ساختار منسجم و منطبق با موضوع پژوهش برخوردار می‌شود^۲. همچنین در این روش از «شکل پریزما»^۳ برای به تصویر کشیدن مراحل مختلف بررسی متون و داده‌ها استفاده می‌شود. این شکل، اطلاعاتی در مورد تعداد مستندات مشخص شده در پایگاه‌های جستجو، تعداد مطالعاتی که وارد و یا حذف شده‌اند و همچنین اطلاعاتی مربوط به دلایل کنار گذاشته شدن آنها را ارائه می‌کند (Liberati et al., 2009). در شکل پریزما سه مرحله کلی وجود دارد که عبارتند از: شناسایی، غربالگری و واجد شرایط بودن که در شکل ۱ به تفصیل آمده است.

منابع اطلاعاتی و پژوهشی

برای سنجش موقعیت علمی ایران در حوزه منظر روستایی و مقایسه آن با شرایط بین‌المللی، استخراج داده‌ها از پایگاه معتبر علمی خارجی WoS (Web of Science) و همچنین دو پایگاه علمی داخلی گنج (ایرانداک) و مگیران صورت گرفت. به دلیل پوشش گسترده موضوعات و تعداد مقالات نمایه شده، از پایگاه مگیران بهره گرفته شده و از پایگاه گنج به دلیل روزآمدی و دسترسی بیشتر به پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها (پارسا)، استفاده شده است. به منظور جستجوی معتبرترین عناوین علمی در حوزه پژوهش، جستجو در پایگاه WoS محدود به مستندات علمی با داوری دقیق^۴ شد و به منظور جستجوی به‌روزترین مستندات مطالعه، به دوره زمانی ۲۰۲۱-۲۰۱۰ محدود شده و در پایگاه‌های داخلی مطالعات مربوط به سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۰ در نظر گرفته شد. در نهایت زبان‌های غیر از زبان انگلیسی از جستجو خارج شدند و کلیدواژه Rural Landscape به عنوان کلیدواژه اصلی در پایگاه WoS و معادل فارسی آن «منظر روستایی» در پایگاه‌های داخلی مگیران و گنج جستجو شد.

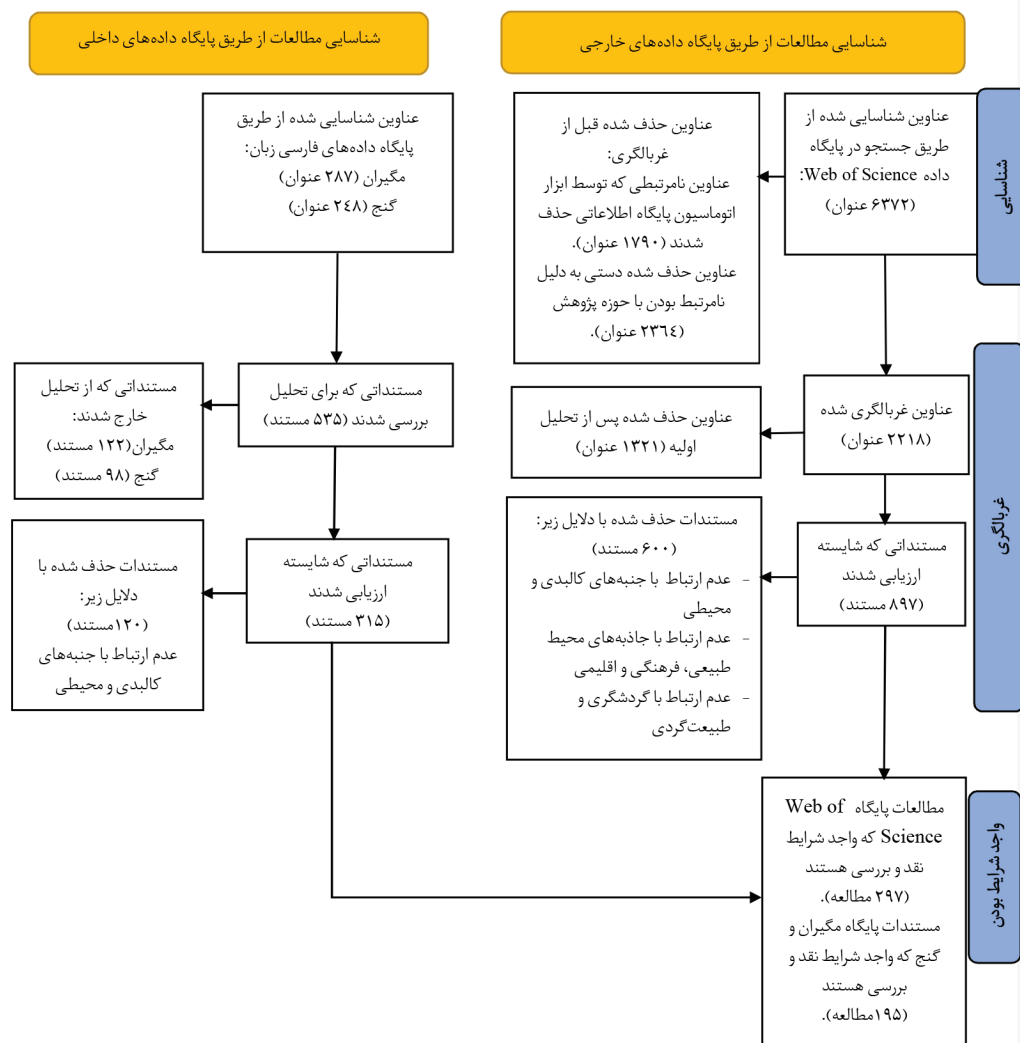
غربالگری مستندات

در جستجوی نخست با کلیدواژه Rural Landscape بر مبنایی که پیشتر بیان شد، ۶۳۷۲ عنوان شناسایی شدند. با توجه به امکان محدود کردن جستجو در پایگاه WoS بعد از حذف عناوین نامرتبط، عناوین باقیمانده به ۲۲۱۸ مورد رسید. مرحله دوم غربالگری با محدود کردن حوزه موضوعی به جنبه‌های کالبدی و محیط طبیعی صورت گرفت. حذف مستندات در این مرحله نیز با مطالعه عنوان و در برخی از موارد چکیده منابع انجام پذیرفت که در انتهای این مرحله، ۸۹۷ مورد باقی ماندند. در نهایت مستنداتی با موضوعات ارزش‌های محیط طبیعی، جاذبه‌های محیطی، اقلیمی، فرهنگی و همچنین موضوعات مربوط به گردشگری روستایی و طبیعت‌گردی انتخاب شدند و ۲۹۷ عنوان واجد شرایط برای مرحله تحلیل انتخاب شدند. برای شناسایی مقالات داخلی در پایگاه‌های مگیران و گنج، کلیدواژه «منظر روستایی» جستجو شد که ۲۸۷ عنوان مقاله و ۲۴۸ پارسا شناسایی شدند. با غربالگری و جستجوی عناوین شامل جنبه‌های کالبدی، محیطی و جاذبه‌های محیط طبیعی و همچنین گردشگری روستایی، مقالات و پارساهای باقیمانده بالغ بر ۱۹۵ مورد شد. این فهرست شامل ۱۶۵ مقاله، ۲۵ پایان‌نامه کارشناسی ارشد و ۵ رساله دکتری می‌شوند. فرآیند کامل در شکل ۱ نشان داده شده که از شکل جریانی استاندارد پریزما برای انتخاب نظام‌مند مستندات واجد شرایط در این پژوهش استفاده می‌کند.

تحلیل‌های کتاب‌شناسی و موضوعی

در انجام پژوهش، ۲۹۷ منبع خارجی و ۱۹۵ منبع داخلی به طور جداگانه مورد مطالعه و بررسی قرار گرفتند.

در مرحله اول، داده‌های هر یک از این مستندات وارد نرم‌افزار VOSviewer شدند. این نرم‌افزار برای ساخت و تصویرسازی شبکه‌های کتاب‌شناسی به کار می‌رود. همچنین قابلیت متن‌کاوی را ارائه می‌دهد که می‌تواند برای ساخت و تجسم شبکه‌های همزمان عبارات مهم استخراج شده از ادبیات علمی استفاده شود (Van Eck & Waltman, 2010). فراوانی و همزمانی کلمات استخراج شده، اطلاعات با ارزشی را در مورد مفاهیمی که تاکنون بیشتر مورد توجه پژوهشگران در حوزه منظر روستایی بوده است، در اختیار گذاشت. علاوه بر آن بر پایه اطلاعات نرم‌افزاری و با تحلیل محتوای مستندات انتخاب شده، سه مفهوم اکولوژی منظر، منظر فرهنگی و برنامه‌ریزی منظر به عنوان مفاهیم اصلی در حوزه موضوعی منظر روستایی و مرتبط با تخصص معماری منظر شناسایی شدند و گردشگری روستایی به عنوان یکی از ابعاد برنامه‌ریزی منظر به عنوان دیدگاهی موثر در ارتقاء کیفی منظر در فرایند توسعه روستایی شناسایی شد. بخش‌های زیر یافته‌های این مرور نظام‌مند را ارائه می‌کنند.

شکل ۱. شکل پریزما برای مرور نظام‌مند در حوزه مطالعاتی منظر روستایی

منبع: برگرفته از شکل پریزما (PRISMA, 2020)

بحث و یافته‌ها

در پاسخ به سوال ۱ پژوهش، نخست تحلیل‌های کتاب‌شناسی از جنبه‌های توزیع زمانی، پراکندگی جغرافیایی، سازمان‌ها و مجلات منتشرکننده مورد تحلیل قرار گرفت. در مرحله بعدی و در پاسخ به سوال ۲ پژوهش، تحلیل محتوای کلیدواژه‌ها به منظور شناسایی حوزه‌های مفهومی دربرگیرنده منظر روستایی و ارتباط معنایی آنها، مورد بررسی قرار گرفت.

توزیع زمانی مستندات

بر اساس اطلاعات پایگاه WoS، انتشار پژوهش‌ها در حوزه منظر روستایی در دهه گذشته سیر تقریباً صعودی داشته است؛ هر چند که با توجه به انتخاب مستندات مرتبط با حوزه تخصص فرود و فرازهایی در تعداد مطالعات وجود دارد. جدول ۱ توزیع زمانی مستندات خارجی را در بازه زمانی ۲۰۲۱-۲۰۱۰ نشان می‌دهد. فراوانی و سال انتشار مقالات و پارساها طبق داده‌های پایگاه داخلی مگیران و گنج در جدول ۲ نشان داده شده است. تعداد انتشارات در دهه گذشته سیری متغیر داشته و تا حدی رو به رشد بوده است. به خصوص علاقه به انتشار مقاله در مجلات داخلی در زمینه منظر روستایی از سال ۱۳۹۳ تاکنون به طور قابل توجهی افزایش یافته است.

جدول ۱. انتشارات خارجی حوزه منظر روستایی

سال انتشار	شمار مستندات	درصد از کل
۲۰۲۱	۹	۲٫۰۷
۲۰۲۰	۲۹	۹٫۸۳
۲۰۱۹	۳۴	۱۱٫۵۲
۲۰۱۸	۲۷	۹٫۱۵
۲۰۱۷	۳۰	۱۰٫۱۷
۲۰۱۶	۲۵	۸٫۴۷
۲۰۱۵	۲۵	۸٫۴۷
۲۰۱۴	۳۳	۱۱٫۱۸
۲۰۱۳	۲۲	۷٫۴۵
۲۰۱۲	۲۹	۹٫۸۳
۲۰۱۱	۱۹	۶٫۴۴
۲۰۱۰	۱۵	۵٫۴۲
کل	۲۹۷	۱۰۰

منبع: برگرفته از پایگاه WoS، سال انتشار: 2010-2021

جدول ۲. انتشارات داخلی حوزه منظر روستایی

درصد از کل	شمار مستندات	سال انتشار
۲٫۰۵	۴	۱۴۰۰
۱۱٫۷۹	۲۳	۱۳۹۹
۱۲٫۳۰	۲۴	۱۳۹۸
۹٫۷۴	۱۹	۱۳۹۷
۱۰٫۷۶	۲۱	۱۳۹۶
۹٫۷۴	۱۹	۱۳۹۵
۱۰٫۲۵	۲۰	۱۳۹۴
۱۱٫۲۸	۲۲	۱۳۹۳
۶٫۶۶	۱۳	۱۳۹۲
۷٫۶۹	۱۵	۱۳۹۱
۱٫۰۲	۲	۱۳۹۰
۳٫۰۷	۶	۱۳۸۹
۳٫۵۸	۷	قبل از ۱۳۸۹
۱۰۰	۱۹۵	کل

منبع: برگرفته از پایگاه مگیران و گنج، سال انتشار: ۱۳۹۰-۱۴۰۰

پراکندگی جغرافیایی مستندات

بیشترین مستندات منتشر شده در حوزه منظر روستایی بر اساس داده‌های پایگاه WoS، با ۱۲٫۵۴٪ از کل مستندات استخراج شده متعلق به کشور آمریکا است و بعد از آن اسپانیا و چین با ۱۱٫۱۸٪ و ۱۰٫۸۴٪ به ترتیب جایگاه دوم و سوم را در این حوزه به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۳). طبق پایگاه‌های علمی داخلی، بیشترین مستندات حوزه منظر روستایی با ۶۱٫۰۲٪ از کل مقالات استخراج شده به شهر تهران اختصاص دارد و شهرهای اصفهان و مشهد در این حوزه با ۷٫۱۷٪ و ۵٫۶۴٪، جایگاه دوم و سوم را به خود اختصاص می‌دهند (جدول ۴).

جدول ۳. توزیع جغرافیایی مستندات منظر روستایی در سطح بین‌الملل

درصد از کل	شمار مستندات	حوزه جغرافیایی
۱۲٫۵۴	۳۷	آمریکا
۱۱٫۱۸	۳۳	اسپانیا
۱۰٫۸۴	۳۲	چین
۹٫۸۳	۲۹	ایتالیا
۹٫۴۹	۲۸	انگلستان
۵٫۷۶	۱۷	آلمان
۴٫۴۰	۱۳	هلند
۴٫۴۰	۱۳	پرتغال
۴٫۴۰	۱۳	ترکیه
۴٫۰۶	۱۲	استرالیا
۳۷٫۵۶	۲۰۶	سایر کشورها

منبع: برگرفته از پایگاه WoS، سال انتشار: 2010-2021

جدول ۴. توزیع جغرافیایی مقالات منظر روستایی در سطح کشور

حوزه جغرافیایی	شمار مستندات	درصد از کل
تهران (تهران)	۱۱۹	۶۱٫۰۲
اصفهان (اصفهان)	۱۴	۷٫۱۷
مشهد (خراسان رضوی)	۱۱	۵٫۶۴
رشت (گیلان)	۶	۳٫۰۷
مرودشت (فارس)	۵	۲٫۵۶
زاهدان (سیستان و بلوچستان)	۴	۲٫۰۵
تربت حیدریه (خراسان رضوی)	۳	۱٫۵۳
تبریز (آذربایجان شرقی)	۳	۱٫۵۳
ساری (مازندران)	۳	۱٫۵۳
سایر	۲۷	۱۳٫۸۴
کل	۱۶۵	۱۰۰

منبع: برگرفته از پایگاه مگیران و گنج، سال انتشار: ۱۳۹۰-۱۴۰۰

مجلات منتشرکننده مستندات

جدول ۵، مجلات منتشرکننده مقالات طبق داده‌های پایگاه WoS را نشان می‌دهد که مجله Sustainability بالاترین انتشارات را در این حوزه به خود اختصاص داده است. بعد از آن دو مجله Land Use Policy و Applied Geography به ترتیب بیشترین فراوانی انتشار را دارند. بر اساس پایگاه مگیران، مجله مسکن و محیط روستا با انتشار بیشترین مقاله به عنوان اولین مجله در حوزه منظر روستایی شناسایی شد (جدول ۶). در خصوص پارساهای داخلی بیشترین پایان‌نامه و رساله به ترتیب به دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه محقق اردبیلی و دانشگاه تربیت مدرس اختصاص دارد.

جدول ۵. فهرست نشریات خارجی با بیشترین مقاله

عنوان مجله	شمار مقالات	درصد از کل مستندات
SUSTAINABILITY	۱۹	۶٫۷۲
LAND USE POLICY	۱۲	۴٫۲۷
APPLIED GEOGRAPHY	۱۱	۳٫۹۱
ECOLOGICAL INDICATORS	۸	۲٫۸۴
JOURNAL OF RURAL STUDIES	۸	۲٫۸۴
LANDSCAPE RESEARCH	۸	۲٫۸۴
GEOFORUM	۶	۲٫۱۳
JOURNAL OF SUSTAINABLE TOURISM	۶	۲٫۱۳
ECOSYSTEM SERVICES	۵	۱٫۷۸
LANDSCAPE SERIES	۵	۱٫۷۸
SCANDINAVIAN JOURNAL OF HOSPITALITY AND TOURISM	۵	۱٫۷۸
سایر مجلات	۴۶	۱۶٫۳۷
کل	۱۳۹	۴۶٫۵۵

منبع: برگرفته از پایگاه WoS، سال انتشار: ۲۰۱۰-۲۰۲۱

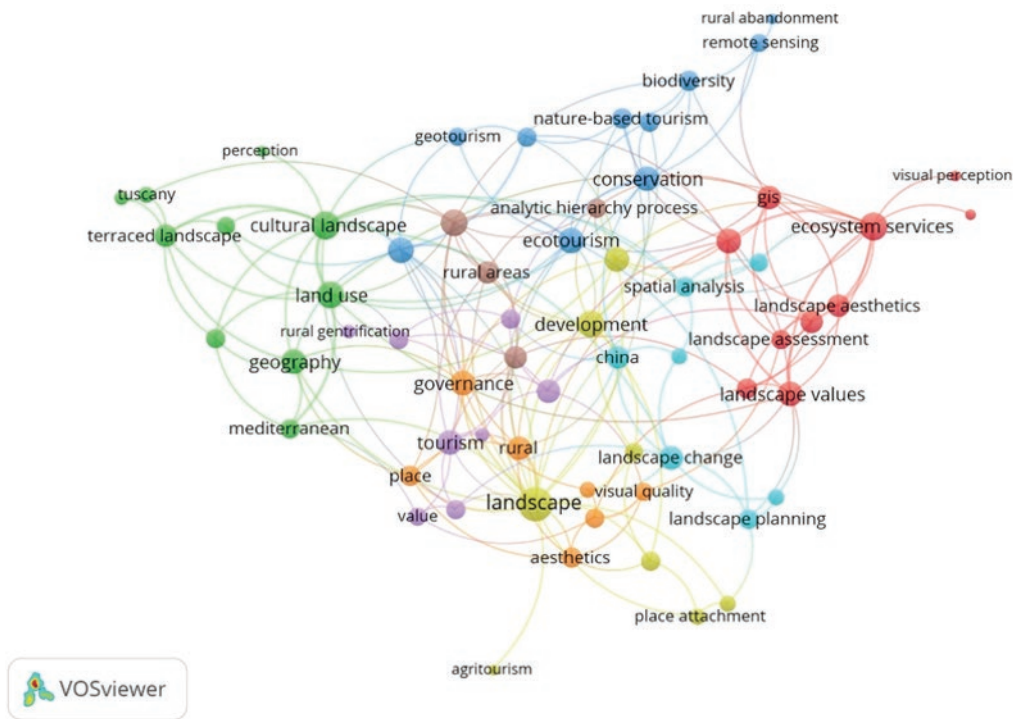
جدول ۶. فهرست نشریات داخلی با بیشترین مقاله

عنوان مجله	شمار مقالات	درصد از کل مقالات
مسکن و محیط روستا	۲۹	۱۷/۵۴
پژوهش‌های روستایی	۱۰	۶/۰۶
منظر	۸	۴/۸۴
پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی	۶	۳/۶۳
برنامه‌ریزی توسعه کالبدی	۶	۳/۶۳
مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی	۶	۳/۶۳
برنامه‌ریزی منطقه‌ای	۵	۳/۰۳
برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)	۵	۳/۰۳
مرمت و معماری ایران	۴	۲/۴۲
جغرافیا	۳	۱/۸۱
محیط‌شناسی	۳	۱/۸۱
سایر مجلات	۸۰	۴۸/۴۸
کل	۱۶۵	۱۰۰

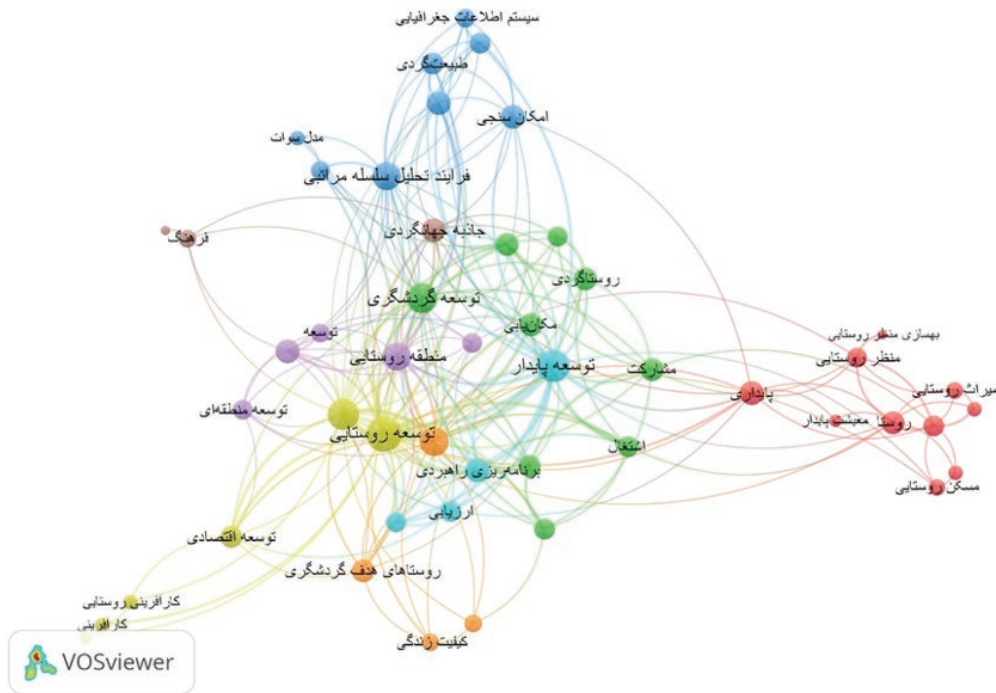
منبع: برگرفته از پایگاه مگیران و گنج، سال انتشار: ۱۳۹۰-۱۴۰۰

تحلیل محتوای کلیدواژه‌های پژوهش

برای استخراج مفاهیم اصلی در مطالعات منظر روستایی، کلمات کلیدی مربوط به پژوهش‌های منظر روستایی و هم‌رخدادی واژگان کلیدی با استفاده از نرم‌افزار VOSviewer برای منابع غربال شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت (شکل‌های ۲ و ۳). بر مبنای نتایج تحلیل واژگان، تعداد ۶۵ واژه بر اساس تکرار بیش از ۳ بار از داده‌های مستخرج از پایگاه WoS و تعداد ۵۹ واژه از داده‌های مستخرج از پایگاه مگیران و گنج به دست آمد. جداول ۷ و ۸، رخداد و قدرت پیوند واژگان برای ۵ واژه پربسامد نخست هر خوشه را ارائه می‌کند. توسعه روستایی، منظر فرهنگی، پایداری، کاربری زمین، برنامه‌ریزی منظر به عنوان پربسامدترین واژگان این دو جدول شناسایی شدند. خدمات اکوسیستمی، زیبایی‌شناسی و ارزش‌های منظر در منابع خارجی بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند؛ در حالی که در منابع داخلی توسعه اجتماعی-اقتصادی و توانمندسازی بیشتر مورد تحلیل قرار گرفته است. در مرحله بعد، خوشه‌های به دست آمده به همراه واژگان زیرمجموعه آن بر مبنای تحلیل محتوایی مستندات انتخاب شده تحت عنوان حوزه‌های مرتبط نامگذاری شدند و جداول مفهومی از ساختار فکری مبتنی بر کلمات کلیدی تنظیم شد که نخست مفاهیم اصلی منظر روستایی و سپس زیرمجموعه‌های معنایی مرتبط با هر مفهوم ارائه شد.

شکل ۲. نقشه همزمانی کلیدواژه‌های حوزه منظر روستایی
منبع: برگرفته از پایگاه WoS، ۲۰۱۰-۲۰۲۱

شکل ۳. نقشه همزمانی کلیدواژه‌های حوزه منظر روستایی
منبع: برگرفته از پایگاه‌های مگ‌یران و گنج، ۱۳۹۰-۱۴۰۰

جدول ۷. فراوانی واژگان کلیدی و قدرت اتصال آنها در حوزه موضوعی منظر روستایی (مستندات خارجی)

خوشه	کلیدواژه	رخداد	قدرت اتصال	کلیدواژه	رخداد	قدرت اتصال	کلیدواژه	رخداد	قدرت اتصال
خوشه ۱	Rural development	۱۳	۱۵	Conservation	۴	۸	Ecotourism	۷	۱۱
خوشه ۲	Cultural landscape	۱۵	۱۸	Land use	۱۰	۱۵	Terraced landscape	۳	۸
خوشه ۳	Governance	۶	۱۱	Tourism	۱۰	۹	Land use change	۶	۴
خوشه ۴	Ecosystem services	۱۲	۱۷	Landscape aesthetics	۴	۷	Landscape managements	۹	۱۲
خوشه ۵	Sustainable development	۸	۱۰	Landscape	۲۴	۲۸	Preservation	۳	۵
خوشه ۶	Landscape change	۶	۷	Landscape value	۷	۱۲	Landscape planning	۴	۵
خوشه ۷	Visual quality	۴	۵	Rural	۷	۹	Cultural ecosystem service	۵	۶
خوشه ۸	Agriculture	۸	۸	Analytic hierarchy process	۳	۵	Rural areas	۷	۸

منبع: برگرفته از پایگاه WoS، 2010-2021

جدول ۸. فراوانی واژگان کلیدی و قدرت اتصال آنها در حوزه موضوعی منظر روستایی (مستندات داخلی)

خوشه	کلیدواژه	رخداد	قدرت اتصال	کلیدواژه	رخداد	قدرت اتصال	کلیدواژه	رخداد	قدرت اتصال
خوشه ۱	منظر فرهنگی	۱۰	۱۱	منظر روستایی	۱۱	۱۰	پایداری	۴	۱۳
خوشه ۲	توسعه روستایی	۴۴	۱۰۷	روستاهای هدف گردشگری	۵	۱۳	توسعه اقتصادی	۵	۱۷
خوشه ۳	مشارکت	۵	۱۲	توسعه اجتماعی-اقتصادی	۴	۱۰	توانمندسازی	۵	۱۲
خوشه ۴	ارزیابی	۳	۱۰	برنامه‌ریزی راهبردی	۶	۱۹	توسعه پایدار	۲۶	۶۸
خوشه ۵	توسعه منطقه‌ای	۳	۱۰	اثر اجتماعی و اقتصادی	۶	۲۱	توسعه گردشگری روستایی	۵	۱۰

منبع: برگرفته از پایگاه‌های مگیران و گنج، ۱۳۹۰-۱۴۰۰

مفاهیم اصلی منظر روستایی

اصطلاح «اکولوژی منظر» و تعاریف مرتبط با آن به عنوان یکی از مفاهیم اصلی مرتبط با منظر روستایی در مستندات علمی خارجی تکرار شده است (Wezel & Jauneau., 2011; Pirselimoglu & Demirel, 2012; Guzmán et al., 2019; Silva et al., 2020). این اصطلاح در کلیدواژه‌های مستندات داخلی هم وجود دارد (کوکبی و بدری، ۱۳۹۹؛ صدقی امینی و ملاصالحی، ۱۳۹۳؛ موسوی و همکاران، ۱۳۹۶؛ رستگاریا و همکاران، ۱۴۰۰)؛ اما مطالعات کمتری به آن اختصاص پیدا کرده و به لحاظ زمانی متاخرتر است. «منظر فرهنگی» اصطلاح پرکاربرد دیگری است که در حوزه منظر روستایی با تاکید بسیاری در مستندات خارجی (Dika et al., 2011; Fatimah, 2015; Chirita et al., 2015; Salvati et al., 2017; Dobrovodská et al., 2019) و مستندات داخلی (حناچی و عشرتی، ۱۳۹۱؛ عشرتی و حناچی، ۱۳۹۴؛ کوکبی و همکاران، ۱۳۹۳؛ فدائی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۶؛ نتنج و ذات اکرم، ۱۳۹۸؛ منصوری و پارسا، ۱۳۹۹) بدان پرداخته شده است و به منظرهایی اطلاق می‌شود که در محدوده آن، از تعامل انسان با مولفه‌های طبیعی در طی زمانی طولانی، منظر با هویت قابل تشخیص، شکل گرفته است. «برنامه‌ریزی منظر» و «مدیریت منظر»، مفاهیم دیگری در منظر روستایی هستند که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند و در مستندات داخلی (زاهدی و همکاران،

۱۳۹۱؛ پرچکانی، ۱۳۹۳؛ صالح و همکاران، ۱۳۹۸) و خارجی بالاخص در حوزه مطالعات برنامه‌ریزی روستایی به آن توجه ویژه‌ای شده است (Pena, 2010; Baró et al., 2017; Agnoletti, 2018; Gullino et al., 2018). در فهرستی از مباحث مهم پژوهشی مرتبط با اکولوژی منظر که توسط نظریه‌پردازان برجسته منظر ارائه شده، شاخه‌های برنامه‌ریزی و مدیریت ذیل بخش بهینه‌سازی اکولوژی منظر آورده شده است (Wu, 2013)؛ در عین حال در این مطالعه به دلیل گستردگی مفاهیم مرتبط با این دو اصطلاح، طبقه‌بندی آنها به صورت مستقل از مفهوم اکولوژی منظر انجام شده است. بنابراین، در پی تحلیل محتوای متون علمی چهار مفهوم اصلی برای منظر روستایی اعم از اکولوژی منظر، منظر فرهنگی، برنامه‌ریزی منظر و مدیریت منظر قابل تشخیص است که در جدول ۹ ارائه شده است. سه مفهوم نخست در مستندات خارجی و داخلی با اهمیت مشابهی بیان شده‌اند؛ حال آنکه مدیریت منظر در مستندات خارجی بیشتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است.

جدول ۹. شاخه‌های اصلی منظر روستایی

Key Concepts of the Rural Landscape مفاهیم اصلی منظر روستایی	Landscape Ecology اکولوژی منظر
	Cultural Landscape منظر فرهنگی
	Landscape Planning برنامه‌ریزی منظر
	Landscape Management مدیریت منظر

منبع: برگرفته از پایگاه‌های علمی WoS، سال 2010-2021 و مگیران و گنج، سال ۱۳۹۰-۱۴۰۰

گروه‌بندی تفصیلی مفاهیم منظر روستایی

در ادامه تحلیل محتوای کلیدواژه‌های منظر روستایی برای بسط هر یک از مفاهیم اصلی شناسایی شده، مقوله‌های استخراج شده از مستندات مورد بررسی قرار گرفت و زیرمجموعه‌های معنایی مرتبط با هر یک از حوزه‌های اصلی ارائه شد. برای اکولوژی منظر، نظریه‌پردازان سه حوزه اصلی شامل حوزه ساختاری، عملکردی و پویایی در مناظر مختلف طبیعی، نیمه طبیعی، کشاورزی و شهری را در نظر گرفته‌اند (Forman & Godron, 1981; Parcerisas et al., 2012; Wu, 2013; Herrero et al., 2019). در این حوزه‌بندی، ساختار منظر^۵ به ترکیب و الگوهای فضایی عناصر منظر از جمله لکه‌ها، کریدورها و ماتریس‌ها اشاره دارد. عملکرد منظر^۶ به تبادل افقی و عمودی ارگانیسم‌ها، انرژی، مواد و اطلاعات، و به عبارتی فرایندهای اکولوژیکی در یک منظر مربوط می‌شود و پویایی منظر^۷ به تغییرات ساختاری و عملکردی یک منظر، ناشی از فرایندهای طبیعی و انسانی اشاره دارد (WU, 2013; Forman & Godron, 1986). در مستندات داخلی، سه حوزه ساختاری، عملکردی و پویایی بیشتر معطوف به بعد کالبدی و سکونتگاهی روستایی شده‌اند (آمار، ۱۳۹۴؛ تقوائی، ۱۳۹۲؛ بدری و همکاران، ۱۳۹۹). اصطلاح «پایداری منظر» مفهوم دیگری است که به طور وسیعی در حوزه مفاهیم اکولوژی به کار می‌رود (García et al., 2016; Marchi et al., 2018; Sarmiento et al., 2019) و شامل کلیدواژه‌های متعددی از جمله حفاظت پایدار، توسعه پایدار و آسیب‌پذیری است (Borón et al., 2016). در عین حال، در مطالعات داخلی، مباحث مربوط به تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری منظر ذیل مفهوم پایداری کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در جدول ۱۰ مفاهیم معنایی زیرمجموعه اکولوژی منظر نشان داده شده است.

جدول ۱۰. مفاهیم زیر مجموعه «اکولوژی منظر»

Landscape Ecology اکولوژی منظر	Landscape Structure & Function ساختار و عملکرد منظر	Spatial Pattern الگوی فضایی
		Ecological Process فرایند اکولوژیکی
	Landscape Dynamic پویایی منظر	Landscape Change, Land-use Change, Land-cover Change تغییر منظر، تغییر کاربری، تغییر پوشش زمین
		Biodiversity conservation حفاظت تنوع زیستی
		Sustainable Development توسعه پایدار
	Landscape Sustainability پایداری منظر	Vulnerability آسیب پذیری
		Resilience, Adaption, Sustainable agriculture, Protected area تاب آوری، سازگاری، کشاورزی پایدار، منطقه حفاظت شده

منبع: برگرفته از پایگاه‌های علمی WoS، سال 2010-2021 و مگیران و گنج، سال ۱۳۹۰-۱۴۰۰

بر مبنای تعاریف ارائه شده از سوی صاحب‌نظران داخلی (فتح بقالی و همکاران، ۱۳۹۵؛ حسینی و همکاران، ۱۳۹۸؛ میکائیلی و بذرافشان، ۱۳۹۴) و پژوهشگران خارجی (Dika, 2011; Burholt, 2012; Cottrell & Peroff *et al.*, 2020) و پژوهشگران خارجی (Cottrell, 2015; Soler-Estrela, 2018; Peroff *et al.*, 2020)، در بسط مفهوم منظر فرهنگی روستا به مفاهیمی همچون تعامل ذهنی (ادراک)، ارزش‌های ملموس و ناملموس فرهنگی در منظر، هویت، حس مکان، میراث طبیعی و فرهنگی استناد می‌شود و اغلب روش‌های منحصر به فرد استفاده پایدار از زمین، ویژگی‌های ناشی از محدودیت‌های محیط طبیعی و همچنین تعامل ذهنی با طبیعت را انعکاس می‌دهد. در عین حال مفاهیمی چون دل‌بستگی مکانی، حس مکان و ترجیحات منظر در مستندات خارجی بیشتر از مستندات داخلی مورد توجه محققان است (Burholt, 2012; Cottrell & Cottrell, 2015; Peroff *et al.*, 2020). جدول ۱۱ مفاهیم زیرمجموعه منظر فرهنگی را ارائه می‌کند.

جدول ۱۱. مفاهیم زیر مجموعه «منظر فرهنگی»

Cultural Landscape منظر فرهنگی	Cultural Heritage میراث فرهنگی	میراث کشاورزی
		ادراک بصری
	Perception ادراک	دانش بومی
		Landscape Preferences ترجیحات منظر
		ارزش‌های زیبایی‌شناسی
	ارزش‌های منظر	هویت
		Place Attachment تعلق مکان
	Sense of Place حس مکان	

منبع: برگرفته از پایگاه‌های علمی WoS، سال 2010-2021 و مگیران و گنج، سال ۱۳۹۰-۱۴۰۰

یافته‌ها نشان داده است روش‌های «تحلیل فضایی» و «تحلیل پویایی» منظر از نظر تشخیص و نظارت بر روند اصلی تغییر در کلان‌شهرها و ارائه اطلاعات مربوط به تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و بهسازی منظر از معیارهای اعتبارسنجی خوبی برخوردار هستند. این روش‌ها به طور گسترده‌ای برای مطالعه الگوهای ساختاری و برای تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای مناطق مختلف مورد استفاده قرار گرفته است؛ به ویژه هنگامی که شناسایی پویایی تغییر پوشش زمین مدنظر است (Forman & Godron, 1986; Angel et al., 2012; Kaza, 2013; Yang et al., 2012). بر این مبنای مطالعه، تحلیل‌های فضایی، توسعه‌ای، پویایی، برنامه‌ریزی و بهسازی منظر زیرمجموعه مفهوم برنامه‌ریزی منظر قرار گرفته است (جدول ۱۲). بر اساس تحلیل مطالعات، ارزش‌گذاری و ارزیابی منظر زیرمجموعه‌ای از مفهوم تحلیل فضایی قلمداد شده است (Gormus & Oguz, 2013; Quat-trone et al., 2018; Melloni et al., 2020). همچنین در جدول ۱۲، کلیدواژه توسعه روستایی زیر گروه تحلیل‌های توسعه قرار گرفته است. گردشگری روستایی با توجه به کارکردهای متنوع و نیز پتانسیل بالا در ایجاد ارتباط با سایر بخش‌های اقتصادی به عنوان یک استراتژی برای توسعه مناطق روستایی مطرح گردیده است (علیانی، ۱۳۹۹؛ رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹).

جدول ۱۲. مفاهیم زیر مجموعه «برنامه‌ریزی منظر»

برنامه‌ریزی منظر Landscape Planning	Spatial Analysis تحلیل فضایی	Landscape Assessment ارزش‌گذاری منظر	Tourism Rural Tourism گردشگری روستایی
	Development Analysis تحلیل توسعه‌ای	Rural Development توسعه روستایی	Ecotourism بوم‌گردی
			Sustainable Tourism گردشگری پایدار
			Nature-based Tourism گردشگری طبیعت‌منا
	Dynamic Analysis تحلیل پویایی برنامه‌ریزی راهبردی و کالبدی بهسازی منظر روستایی		

منبع: برگرفته از پایگاه‌های علمی WoS، سال 2010-2021 و مگیران و گنج، سال ۱۳۹۰-۱۴۰۰

در نهایت بر مبنای تحلیل مطالعات، کلیدواژه‌های مدیریت منابع طبیعی، مدیریت کشاورزی و بحث‌های حاکمیتی نیز در زیر گروه مدیریت منظر (Albu et al., 2014; Sollberg et al., 2014) قرار گرفت (جدول ۱۳). در عین حال مطالعات مربوط به حوزه‌های برنامه‌ریزی و مدیریت روستایی بیشتر معطوف به حوزه‌های کالبدی و سکونتگاهی روستایی است.

جدول ۱۳. مفاهیم زیر مجموعه «مدیریت منظر»

مدیریت منظر Landscape Management	Natural Resource Management مدیریت منابع طبیعی	Forest Management مدیریت جنگل
	Agricultural Management مدیریت کشاورزی	Common Agricultural Policy سیاست‌های کشاورزی رایج
	Governance حکمرانی	

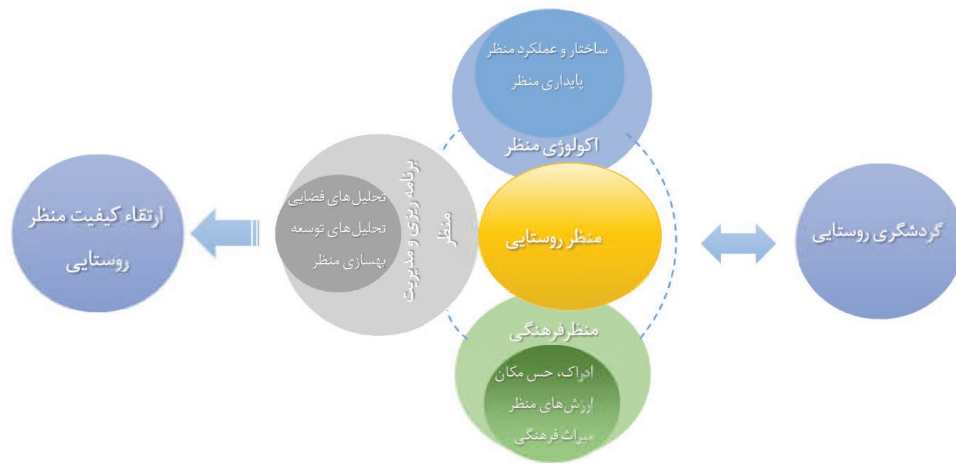
منبع: برگرفته از پایگاه‌های علمی WoS، سال 2010-2021 و مگیران و گنج، سال ۱۳۹۰-۱۴۰۰

نتیجه‌گیری

از جمله اهداف پژوهش حاضر، شناخت دقیق‌تر و تبیین مفاهیم کلیدی و برخی از زمینه‌های اصلی برگرفته از متون تخصصی بوده که از جنبه‌های متفاوت به موضوع منظر روستایی پرداخته‌اند. همچنین، مطالعه و بررسی ارتباط معنایی کلیدواژه‌های به کار رفته در تعریف‌ها و تبیین مفهوم منظر روستایی در تطابق با برخی از ویژگی‌های مؤثر محیط طبیعی و ارزش‌های بومی است. بر این اساس، یافته‌های پژوهش بطور ضمنی ارائه‌دهنده گستردگی مفهوم و تنوع رویکردها و بینش محیطی متاخر نسبت به منظر روستایی از دیدگاه معماری منظر است. همچنین در فرآیند پژوهش، کتاب‌شناختی جنبه‌های متفاوت تخصصی و تحلیل نتایج یافته‌های موجود، امکان بررسی و بازخوانی گسترده‌ای از پژوهش‌های انجام شده در زمینه منظر روستایی را فراهم کرد. این مزیت منتج از مرور نظام‌مند، البته تصویر کلی از موضوع بسیار مهم و جنبه‌های گوناگون مرتبط با منظر روستایی را تبیین می‌کند.

بطور کلی، یافته‌ها نشان داد که در طی ۱۰ سال اخیر تعداد مجلات در حوزه منظر روستایی رشد زیادی داشته و این موضوع مورد توجه بسیاری از پژوهشگران قرار گرفته است. همچنین بر اساس تحلیل‌های کتاب‌شناسی و نیز تحلیل محتوای کلمات کلیدی، پژوهش در مورد منظر روستایی البته دارای یک سوگیری جغرافیایی و بیشتر در منطقه آمریکا و اروپا بوده است. هر چند در کشور چین مطالعات قابل ملاحظه‌ای صورت پذیرفته است، اما از این لحاظ، ادبیات مربوط به منظر روستایی انعکاس‌دهنده روند گسترده‌تر در فرهنگ و مناطق سبز و استوایی است. بعلاوه، به دلیل گستره اقلیمی و اهمیت روستاهای مناطق گرم و خشک، معلوم شد که لزوم بررسی بیشتر نقش مناظر و هویت‌های فرهنگی و چگونگی اسکان در مناطق روستایی ایران نیز بشدت احساس می‌شود. بعلاوه، تجزیه و تحلیل کلیدواژه‌های استخراج شده از مستندات خارجی بیانگر توجه بیشتر به موضوع اکولوژی منظر و فراوانی آن در مستندات استخراج شده در حوزه منظر روستایی است. این نکته در حالی است که در مستندات داخلی عناوین با موضوعات برنامه‌ریزی روستایی بالاترین فراوانی را در حوزه منظر روستایی به خود اختصاص می‌دهند. یک نکته مهم دیگر آنکه در ایران، با وجود سابقه طولانی فعالیت‌های دانشگاهی و حرفه‌ای در حوزه روستا، مطالعات تخصصی و موردپژوهی ارزش‌های محیطی در منظر روستایی مخصوصاً از دیدگاه معماری منظر از فراوانی کمتری برخوردار است.

در نهایت با بررسی و تحلیل کلیدواژه‌های استخراج شده از مستندات موجود، چهار مفهوم اصلی در منظر روستایی با عناوین اکولوژی منظر، منظر فرهنگی، برنامه‌ریزی منظر و مدیریت منظر شناسایی و طبقه‌بندی شدند. هر یک از این مفاهیم حوزه وسیعی از کلیدواژه‌ها را به خود اختصاص می‌دهند که پس از تحلیل جدولهای مفهومی منظر روستایی، نهایتاً کلیدواژه‌های مرتبط با حوزه تخصصی معماری منظر را که برای بررسی بیشتر در پژوهش‌های آتی واجد شرایط هستند، تعیین می‌کند (شکل ۴). بر اساس این شکل، منظر روستایی با سه مفهوم اکولوژی منظر، منظر فرهنگی و برنامه‌ریزی - مدیریت منظر رابطه تنگاتنگی دارد و هر سه مفهوم نیز خود در تعامل با هم هستند. جنبه‌های قابل بررسی در حوزه تخصصی معماری منظر در هر یک از سه مفهوم انتخاب شده شامل ساختار، عملکرد و پایداری منظر در مفهوم اکولوژی منظر، ادراک، حس مکان، ارزش‌های منظر و میراث فرهنگی در مفهوم منظر فرهنگی و نهایتاً تحلیل‌های فضایی، تحلیل‌های توسعه و بهسازی منظر در مفهوم برنامه‌ریزی و مدیریت منظر هستند. همچنین در این پژوهش نشان داده شد که در فرآیند توسعه روستایی، موضوع کیفی‌سازی فضایی و منظر روستایی از دیدگاه معماری و معماری منظر از جایگاه مهمی برخوردار است. در این زمینه نیز موضوع طبیعت‌گردی و گردشگری روستایی از جمله راهکارهای ارتقاء کیفیت منظر روستایی بحساب آمده و به عنوان یکی از راه‌حل‌های قابل ملاحظه در این زمینه مطرح شده است.

شکل ۴. رابطه مفاهیم اصلی منظر روستایی و گردشگری روستایی در تحقق ارتقاء کیفی منظر

پی‌نوشت‌ها

1. Prisma statement
۲. مرور نظام‌مند به پژوهشگر کمک می‌کند تا با تلفیق بینش خود و مطالعات مختلف موجود، دیدگاه نوینی در مورد یک پدیده ایجاد کند و او را هدایت می‌کند تا با تجزیه و تحلیل، روند کلی تحقیقاتی که تاکنون انجام شده است، و نیز مباحث و سوالاتی را که هنوز بررسی نشده‌اند شناسایی کند (An & Alarcon, 2020).

3. Prisma flow diagram
4. Peer-review
5. Landscape structure
6. Landscape function
7. Landscape dynamics

فهرست منابع

- آمار، تیمور (۱۳۹۴). تحلیل تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی استان گیلان به منظور تدوین الگوی توسعه کالبدی. برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، ۲(۴)، ۶۰-۷۲.
- بدری، سیدعلی، رضوانی، محمدرضا، و خدادادی، پروین (۱۳۹۹). طراحی الگوی چالش‌های تدوین سیاست‌گذاری فضایی مناطق روستایی کشور. مجلس و راهبرد، ۲۶(۹۹)، ۵-۳۴.
- پرچکانی، پروانه (۱۳۹۳). آمایش منظر و مدیریت گردشگری. منظر، ۶(۲۹)، ۳۴-۳۹.
- تقوائی، سید حسن (۱۳۹۲). منظر روستایی و جلوه‌های پرداخت محیط طبیعی. مسکن و محیط روستا، ۳۲(۱۴۳)، ۱۵-۳۸.
- حسینی، آناهیتا، توکلی، مرتضی، پورطاهری، مهدی، و رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا (۱۳۹۸). تبیین مؤلفه‌های هویت منظر در روستاهای گردشگری دارای بافت با ارزش در ایران. پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۸(۴)، ۱۰۷-۱۲۵.
- حناچی، پیروز، و عشرتی، پرستو (۱۳۹۱). واکاوی اصلی‌ترین چالش‌های مفهوم منظر فرهنگی با تکیه بر بازشناخت و تحلیل کارنامه هجده ساله این مفهوم در مرکز میراث جهانی یونسکو. نامه معماری و شهرسازی، ۴(۷)، ۱۴۷-۱۶۳.
- رستگاری، منا، حقیقت‌بین، مهدی، و سوزنچی، کیانوش (۱۴۰۰). امکان‌سنجی ارتقای کیفی منظر جوامع زیستی حاشیه تالاب‌ها براساس رویکرد اکولوژی ژرف‌نگر (موردشناسی: روستای صراخیه در حاشیه تالاب شادگان). جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای، ۱۱(۳۸)، ۹۷-۱۱۶.
- رضایی، فاطمه (۱۳۹۰). جلوه‌های طبیعی منظر روستایی از دیدگاه معماری منظر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد معماری منظر، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی.

- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داوود، و پورطاهری، مهدی (۱۳۸۹). فرآیند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران. پژوهش‌های روستائی، ۱(۴)، ۱-۴۱.
- زاهدی، محمدجواد، غفاری، غلامرضا، و ابراهیمی لویه، عادل (۱۳۹۱). کاستی‌های نظری برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران. پژوهش‌های روستائی، ۳(۱۲)، ۷-۳۰.
- سرتیپی‌پور، محسن (۱۳۹۰). پدیدارشناسی مسکن روستایی. مسکن و محیط روستا، ۳۰(۱۳۳)، ۳-۱۴.
- صالح، غفور، کردوانی، پرویز، و شریعت پناهی، مجیدولی (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی توسعه‌ی گردشگری روستایی با روش ماتریس IFE و EFE و مدل QSPM (مطالعه موردی بخش شاه‌شهرستان روانسر). نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۱(۴)، ۲۲۳-۲۳۷.
- عشرتی، پرستو، و حناچی، پیروز (۱۳۹۴). تعریفی نوین از مفهوم منظر فرهنگی مبتنی بر فرآیند شکل‌گیری آن. نقش جهان مطالعات نظری و فناوری‌های نوین معماری و شهرسازی، ۵(۳)، ۴۲-۵۱.
- علی‌الحسابی، مهران (۱۳۸۷). کندوکاوی در کیفیت طراحی روستایی. مجله آبادی، ۶۰، ۶-۱۱.
- علیانی، محمدصادق (۱۳۹۹). تحلیل نقش گردشگری روستایی در توسعه سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان تکاب، استان آذربایجان غربی). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۵(۴)، ۱۳۴۵-۱۳۵۸.
- فدائی‌نژاد بهرام جردی، سمیه، حناچی، پیروز، رضانی، لاله، و نظام، مهدیار (۱۳۹۶). بازشناسی مفهوم ارزش در حفاظت منظر فرهنگی اورامان تخت. پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۱۷(۱)، ۳۱-۵۰.
- فتح بقالی، عاطفه، قاسم‌زاده، بهنام، و محمدی، سمانه (۱۳۹۵). بررسی ارتباط بین دل‌بستگی و رضایت مکانی بازدیدکنندگان از منظر تاریخی طبیعی روستای کندوان. مسکن و محیط روستا، ۳۵(۱۵۵)، ۱۲۷-۱۴۲.
- کوکبی، لیلا، و بدری، سیدعلی (۱۳۹۹). تبیین نشانگرهای منظر پایدار روستایی در ایران مبتنی بر آرای متخصصان و حرفه‌مندان. پژوهش‌های روستایی، ۱۱(۱)، ۵۰-۶۵.
- کوکبی، لیلا، اکرمی، غلامرضا، بدری، سیدعلی، و رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۳). مروری بر تغییر شکل منظر فرهنگی از دیدگاه اکولوژی، اقتصادی-اجتماعی؛ مطالعه منظرهای شهری-روستایی اتحادیه اروپا. مسکن و محیط روستا، ۳۳(۱۴۷)، ۳۱-۵۰.
- مصدقی امینی، فرشید، و ملاصالحی، حکمت‌الله (۱۳۹۳). زیست‌بوم‌شناسی فرهنگی و استقرارهای دوره روستانشینی در شمال مرکز فلات ایران. مطالعات باستان‌شناسی، ۱۷(۱)، ۱۰۷-۱۲۶.
- موسوی، سید حجت، عباسیان، آسیه، و زورمند، پریناز (۱۳۹۶). ارزیابی توان اکولوژیکی توسعه تفرج متمرکز و گسترده اکوتوریسم در شهرضا. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۷(۴۶)، ۱۱۹-۱۳۸.
- منصوری، کاوه، و پارسی، فرامرز (۱۳۹۹). منظر فرهنگی روستای نایبند (شناسایی عوامل کالبدی و فراکالبدی شکل‌دهنده به منظر فرهنگی نایبند). مسکن و محیط روستا، ۳۹(۱۷۲)، ۶۱-۷۶.
- میکائیلی تبریزی، علیرضا، و بذرافشان، مهسا (۱۳۹۴). رویکردی بر مفهوم «هویت» در منظر طبیعی و روش‌شناسی در خصوص ارزشیابی آن، محیط‌زیست و توسعه، ۶(۱۱)، ۱۹-۲۸.
- نتنج، محمدرضا، و ذات اکرم، وحید (۱۳۹۸). رهیافتی بر حفاظت از منظر فرهنگی روستای تاریخی دوان. مسکن و محیط روستا، ۳۸(۱۶۸)، ۱۹-۳۴.
- Albu, A. N., Popescu, M., Plesoianu, D. M., Urdea, M. C., & Mocanu, N. (2014). Management of natural and cultural heritage from Southern Dobrogea of geographical point of view. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 15(4), 1893-1901.
- Angel, S., Parent, J., & Civco, D. L. (2012). The fragmentation of urban landscapes : global evidence of a key attribute of the spatial structure of cities, 1990-2000. *Environment and Urbanization*, 24(1), 249-283.
- Agnoletti, M., & Santoro, A. (2018). Rural landscape planning and forest management in Tuscany (Italy). *Forests*, 9(8), 473.
- An, W., & Alarcón, S. (2020). How Can Rural Tourism Be Sustainable? A Systematic Review. *Sustainability*, 12(18), 7758.
- Baez, S., Mazzarino, M., Peralvo, M., & Sears, R. R. (2020). Evaluating the Impacts of a Small-Grants Program on Sustainable Development and Biodiversity Conservation in Andean Forest

- Landscapes. *Mountain Research and Development*, 40(2), D1.
- Baró, F., Gómez-Baggethun, E., & Haase, D. (2017). Ecosystem service bundles along the urban-rural gradient: Insights for landscape planning and management. *Ecosystem Services*, 24, 147-159.
  - Borón, V., Payán, E., MacMillan, D., & Tzanopoulos, J. (2016). Achieving sustainable development in rural areas in Colombia: Future scenarios for biodiversity conservation under land use change. *Land Use Policy*, 59, 27-37.
  - Burholt, V. (2012). The dimensionality of 'place attachment' for older people in rural areas of South West England and Wales. *Environment and Planning A*, 44(12), 2901-2921.
  - Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
  - Chirita, V., Matei, D., & Efros, V. (2015). Geo-Cultural Landscape-Landmark of Sustainable Development of the Rural Area of Bucovina. *Carpathian Journal of Earth And Environmental Sciences*, 10, 255-264.
  - Cottrell, J. R., & Cottrell, S. P. (2015). Sense-of-place influences on perceived environmental change: Effects on future holiday experiences to Saaremaa, Estonia. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(4), 425-446.
  - Dika, I. R., Aničić, B., Krklec, K., Andlar, G., Hrdalo, I., & Pereković, P. (2011). Cultural landscape evaluation and possibilities for future development-a case study of the island of Krk (Croatia). *Acta geographica Slovenica*, 51(1), 129-150.
  - Dobrovodská, M., Kanka, R., David, S., Kollár, J., Špulerová, J., Štefunková, D., & Gajdoš, P. (2019). Assessment of the biocultural value of traditional agricultural landscape on a plot-by-plot level: case studies from Slovakia. *Biodiversity and Conservation*, 28(10), 2615-2645.
  - Fatimah, T. (2015). The impacts of rural tourism initiatives on cultural landscape sustainability in Borobudur area. *Procedia Environmental Sciences*, 28, 567-577.
  - Forman, R. T., & Godron, M. (1981). Patches and structural components for a landscape ecology. *BioScience*, 31(10), 733-740.
  - Forman, R. T. T., & Godron, M. (1986). *Landscape Ecology*. California: John Wiley & Sons.
  - García-Llorente, M., Rossignoli, C. M., Di Iacovo, F., & Moruzzo, R. (2016). Social farming in the promotion of social-ecological sustainability in rural and periurban areas. *Sustainability*, 8(12), 1238.
  - Gullino, P., Devecchi, M., & Larcher, F. (2018). How can different stakeholders contribute to rural landscape planning policy? The case study of Pralormo municipality (Italy). *Journal of Rural Studies*, 57, 99-109.
  - Gormus, S., & Oguz, D. (2013). Role of Landscape Character Analysis in Evaluation Interaction between Rural Settlement and Protected Area: Kapisuyu Basin Sample. *Journal of Agricultural Sciences-Tarim Bilimleri Dergisi*, 19(4), 310-322.
  - Guzmán Luna, A., Ferguson, B. G., Giraldo, O., Schmook, B., & Aldasoro Maya, E. M. (2019). Agroecology and restoration ecology: fertile ground for Mexican peasant territoriality?. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 43(10), 1174-1200.
  - Herrero-Jáuregui, C., Arnaiz-Schmitz, C., Herrera, L., Smart, S. M., Montes, C., Pineda, F. D., & Schmitz, M. F. (2019). Aligning landscape structure with ecosystem services along an urban-rural gradient. Trade-offs and transitions towards cultural services. *Landscape Ecology*, 34(7), 1525-1545.

- Iverson, A. L., Gonthier, D. J., Pak, D., Ennis, K. K., Burnham, R. J., Perfecto, I., ... & Vandermeer, J. H. (2019). A multifunctional approach for achieving simultaneous biodiversity conservation and farmer livelihood in coffee agroecosystems. *Biological Conservation*, 238, 108179.
- Kaza, N. (2013). The changing urban landscape of the continental United States. *Landscape and Urban Planning*, 110, 74-86.
- Liberati, A., Altman, D. G., Tetzlaff, J., Mulrow, C., Gøtzsche, P. C., Ioannidis, J. P., & Moher, D. (2009). The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate health care interventions: explanation and elaboration. *Journal of clinical epidemiology*, 62(10), e1-e34.
- Marchi, M., Ferrara, C., Biasi, R., Salvia, R., & Salvati, L. (2018). Agro-forest management and soil degradation in Mediterranean environments: towards a strategy for sustainable land use in vineyard and olive cropland. *Sustainability*, 10(7), 2565.
- Melloni, G., Turetta, A. P. D., Bonatti, M., & Sieber, S. (2020). A Stakeholder Analysis for a Water-Energy-Food Nexus Evaluation in an Atlantic Forest Area: Implications for an Integrated Assessment and a Participatory Approach. *Water*, 12(7), 1977.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *Systematic reviews*, 10(1), 1-11.
- Parcerisas, L., Marull, J., Pino, J., Tello, E., Coll, F., & Basnou, C. (2012). Land use changes, landscape ecology and their socioeconomic driving forces in the Spanish Mediterranean coast (El Maresme County, 1850-2005). *Environmental Science & Policy*, 23, 120-132.
- Peroff, D. M., Morais, D. B., Seekamp, E., Sills, E., & Wallace, T. (2020). Assessing residents' place attachment to the Guatemalan Maya landscape through mixed methods photo elicitation. *Journal of Mixed Methods Research*, 14(3), 379-402.
- Pena, S. B., Abreu, M. M., Teles, R., & Espírito-Santo, M. D. (2010). A methodology for creating greenways through multidisciplinary sustainable landscape planning. *Journal of Environmental Management*, 91(4), 970-983.
- Pirselimoglu, Z., & Demirel, Ö. (2012). A study of an ecologically based recreation and tourism planning approach: a case study on Trabzon Çalköy high plateau in Turkey. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 19(4), 349-360.
- Porteous, J. D. (2013). *Environmental aesthetics: Ideas, politics and planning*. New York: Routledge.
- Quattrone, M., Tomaselli, G., D'Emilio, A., & Russo, P. (2018). Analysis and evaluation of abandoned railways aimed at greenway conversion: A methodological application in the Sicilian landscape using multi-criteria analysis and geographical information system. *Journal of Agricultural Engineering*, 49(3), 151-163.
- Salvati, L., De Zuliani, E., Sabbi, A., Cancellieri, L., Tufano, M., Caneva, G., & Savo, V. (2017). Land-cover changes and sustainable development in a rural cultural landscape of central Italy: classical trends and counter-intuitive results. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 24(1), 27-36.
- Salvati, L., & Zitti, M. (2012). Monitoring vegetation and land use quality along the rural-urban gradient in a Mediterranean region. *Applied Geography*, 32(2), 896-903.
- Sarmiento-Mateos, P., Arnaiz-Schmitz, C., Herrero-Jáuregui, C., D Pineda, F., & Schmitz, M. F. (2019). Designing protected areas for social-ecological sustainability: Effectiveness of management guidelines for preserving cultural landscapes. *Sustainability*, 11(10), 2871.

- Silva, L. T., Souza, A. C. F. D., & Silva, L. A. M. (2020). Ecology, interactions and human perceptions of Cerdoyon thous in rural landscapes in the state of Pernambuco, Brazil. *Anais da Academia Brasileira de Ciências*, 92(3).
- Soler-Estrela, A. (2018). Cultural Landscape Assessment: The Rural Architectural Heritage (13th-17th Centuries) in Mediterranean Valleys of Marina Alta, Spain. *Buildings*, 8(10), 140.
- Sollberg, I., Schiavetti, A., & Moraes, M. E. B. (2014). Agricultural management in the una's wildlife refuge: a perspective of conservation by agroforestry. *Revista Árvore*, 38(2), 241-250.
- Stretch, D., Sofaer, N. (2012). How to write a systematic review of reasons. *Journal of Medical Ethics*, 38(2), 121-126.
- Tatum, K., Porter, N., & Hale, J. (2017). A feeling for what's best: Landscape aesthetics and notions of appropriate residential architecture in Dartmoor National Park, England. *Journal of Rural Studies*, 56, 167-179.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Wezel, A., & Jauneau, J. C. (2011). Agroecology-interpretations, approaches and their links to nature conservation, rural development and ecotourism. *Integrating agriculture, conservation and ecotourism: Examples from the field*, 1-25.
- Wu, J. (2013). Key concepts and research topics in landscape ecology revisited: 30 years after the Allerton Park workshop. *Landscape ecology*, 28(1), 1-11.
- Yang, Q., Li, J., Gan, X., Zhang, J., Yang, F., & Qian, Y. (2012). Comparison of landscape patterns between metropolises and small-sized cities: a gradient analysis with changing grain size in Shanghai and Zhangjiagang, China. *International Journal of Remote Sensing*, 33(5), 1446-1464.
- <https://irandoc.ac.ir/page/2685>
- <https://www.magiran.com/>
- <https://www.webofknowledge.com/>

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Journal of Architecture and Urban Planning. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
 قربان زاده، مژگان؛ تقوائی، سیدحسین و نوروزیان ملکی، سعید (۱۴۰۲). منظر روستایی: مرور نظام‌مند مفاهیم و زمینه‌های موضوعی، نشریه علمی نامه معماری و شهرسازی، ۱۵ (۳۸)، ۲۳-۴۲.

DOI: 10.30480/AUP.2022.4095.1890

URL: http://aup.journal.art.ac.ir/article_1107.html

Rural Landscape: A Systematic Review of Thematic Contexts

Mojgan Ghorbanzadeh

Ph.D. Candidate, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Seyed Hassan Taghvaei

Associate Professor, Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Saeid Norouzian-Maleki

Associate Professor, Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Abstract

Rural settlements play an important role in preserving and validity of environmental values, cultural manifestations of tribes, and introducing the capacities of the natural environment and its effects on the structure of the "rural landscape". Based on studies and from the perspective of landscape architecture, the process of physical development of the village and the quality of the rural landscape interact with each other and are closely related to most of the values raised and especially in areas such as naturalism, ecotourism, and "rural tourism". In this interaction and process of improving the quality of the rural landscape in Iran, although more attention has been paid to the physical contexts of texture and architecture with emphasis on artificial environment, construction of buildings, and some aspects of rural tourism, in general, environmental capacity, indigenous power and effective natural environment infrastructures are less considered in the rural landscape. Also, there has been limited research on the study and recognition of common concepts and contexts between the two fields of landscape and rural tourism. The present study has entered the conceptual field of rural landscape and categorized the concepts related to the rural landscape during the systematic review of extensive studies that have been conducted in this field. The purpose of this study is to assess the situation, examine the concepts of the rural landscape, and also the common semantic relationships between rural landscape and rural tourism to explain the practice areas in the process of environmental sustainability and qualitative development of the rural landscape. The method is a combination of systematic review to identify and introduce the general framework of concepts related to the rural landscape and content analysis of relevant studies and documents in this field and finally to examine the semantic relationship between rural landscape and rural tourism. In this regard, authentic scientific databases and the Prisma statements have been used to study the documents and analyze data related to rural "landscape" including physical aspects, landscape, and natural environment of selected samples of villages with emphasis on social considerations and rural planning. Accordingly, a list of concepts and documents of 297 external samples from the Web of Science databases and 195 internal rural samples of Iran from the scientific databases of the Ganj, and Magiran were included in bibliographic and content analyses. Finally, by extracting the keywords of the selected sources and analyzing their content, the three concepts of "landscape ecology", "cultural landscape" and "landscape management and planning" were identified as the main concepts in the field of rural landscape which are related to the field of landscape architecture. In addition, "rural tourism" was identified as one of the important aspects of landscape planning as an effective context and concept for improving the quality of the landscape in the process of rural development. A field that can provide a platform for further research and is one of the research priorities in the fields of environmental sustainability and quality of the rural landscape.

Keywords: Rural landscape, systematic review, scotourism, prisma, quality of landscape